

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

LANDEMORE, H.: **Otvorená Demokracia**. Princeton: Princeton University Press, 2020, 272 s., ISBN: 978-06-9118-199-8

LANDEMORE, H.: **Open Democracy**. Princeton: Princeton University Press, 2020, 272 p., ISBN: 978-06-9118-199-8

*Otvorená demokracia*¹ (*Open Democracy*, 2020) je už druhou knižnou publikáciou Princetonskej Univerzity z pera Héléne Landemore, profesorky na Univerzite v Yale. Píšuc túto recenziu neubehol ani jeden rok od jej vydania. Kniha však vznikala niekoľko rokov a obsahom aj jazykom nadväzuje na iné autorkine práce. Najmä na prvú knihu *Democratic Reason* (2013). Autorka pracuje s početnými akademickými textami, pochopiteľne často aj zo svojej tvorby. Čitatelia sú tak obohatení o mnohé súvisiace myšlienky a empirické príklady a nadobúdajú tak kvalitný prehľad v súčasnom vývoji demokratickej teórie. Predpokladá sa ale aj istý odborný „vstupný kapitál“ čitateľa a jeho aspoň zbežná znalosť teórií demokracie a kľúčových konceptov.

Zámerom tejto recenzie je jednak priblížiť autorkin identifikovaný problém demokracie, a jednak zhodnotiť jej riešenie – novú paradigmu demokracie 3.0 a krátko diskutovať jej aplikáciu v slovenských podmienkach.

Prečo potrebujeme „demokraciu 3.0“?

Otvorená demokracia môže na čitateľa zapôsobiť pesimisticky, keďže sa začína a aj končí konštatovaním pretrvávajúcej krízy demokracie. V podstate celú novú paradigmu Landemore stavia na zlyhaniach dnešnej reprezentatívnej demokracie „2.0“ (*representative* alebo aj *electoral democracy*).

„Reprezentatívna demokracia skrátka často nie je taká inteligentná a schopná ako sú jej občania,“ hodnotí Landemore (s. 8). Reprezentatívnosť, participácia, legitimita, zúčtovateľnosť, ale aj rovnosť práv a správnosť rozhodnutí sú podľa nej v dnešnej podobe demokracie právom spochybniteľné. „Mnohé režimy, ktoré nazývame demokraciami, sú sotva demokraciami v pravom zmysle slova. Namiesto toho by mali byť tieto režimy považované za to čo sú, volebné oligarchie“, pretože v skutočnosti majú k politickej moci skôr prístup elity než bežný občania, a aj jej výsledky sú často vzdialené väčšinovým preferenciám (s. 19).

¹ V texte využívam slovenský ekvivalent názvu knihy. Aby sa predišlo nejasnostiam, v prípade, že pomenovávam knihu (na odlišenie od navrhovaného režimu otvorenej demokracie), uvádzam názov s veľkým písmenom a v kurzíve: *Otvorená demokracia*. Taktiež preberám zodpovednosť aj za ďalšie preklady citátov a konkrétnych pojmov.

Klesajúca volebná účasť, zmeny charakteru politických strán (Maier 2013²), polarizácia, extrémizmus a populizmus sú symptómy dnešnej demokracie, hoci aj liberálnej. Landemore ukazuje, že problematické sú aj rôzne teoretické predstavy ideálu reprezentatívnej demokracie³ a jej možných obmien, lebo sú vzájomne protirečivé. Jednotlivé charakteristické prvky nie sú kompatibilné a v reálnom svete sa dajú ťažko implementovať.

Absentuje tu však rozprava o argumentoch za reformovanie, no v zásade ponechanie reprezentatívnej demokracie, aké navrhujú napr. Neblo, Esterling a Lazer (2018) alebo Wampler (2012).⁴

V takto vedenej argumentácii sme rýchlo postavení na križovatku dvoch možností, a to „pre-balit' obhajobu elitistickej demokracie“ alebo „otvoriť“ demokraciu a skúsiť variácie deliberácie (s. 47). Už názov knihy napovedá, že prvou cestou sa autorka neuberá. Naopak, konštatovanú krízu vníma (medzi mnohými ako Urbinati, 2011 alebo Altman, 2010)⁵ ako výzvu na radikálne pretransformovanie demokracie. A vyberá sa už ale predšľapanou cestou akademikov ako Pate-man (1970, 2012) alebo Held (2006), ktorým sa však publikácia nevenuje.

Argumentáciu v prospech novej paradigmy demokracie Landemore završuje zamietnutím konceptu priamej demokracie (*direct* alebo *assembly democracy*), „mýtickej“ aténskej verzie 1.0. Mýtus, podľa nej, v skratke spočíva v mylnom domnení, že priama demokracia zaručovala širokú participáciu a nezahŕňala reprezentáciu. Tvrdí, že participatívnosť aténskej demokracie zd'aleka nepostačuje (s. 67) a súčasne, že „reprezentácia je nevyhnutná pre demokraciu“ (s. 55). A hoci upozorňuje na slabosti reprezentatívnej demokracie, reprezentatívnosť samu osebe vôbec nezatraca, ba ju veľmi zaujímavo prepája s konceptom deliberatívnej demokracie, a tak prekračuje dichotómiu reprezentatívnej a priamej demokracie.

Reprezentácia, legitimita a zúčtovateľnosť otvorenej demokracie

Landemore si definíciu reprezentácie „vypožičiava“ od Rahfelda (2006) a považuje ju za „akt vystupovania za niekoho iného (individuálne alebo skupinu), kto je rozpoznávaný a akceptovaný relevantným publikom“, ktoré akt reprezentovania autorizuje (s. 55). A vyzdvihuje nenormatívnosť definície, lebo reprezentácia nemá prioritne vyžadovať dobrých, demokratických ani legitímnych reprezentantov, ale skôr sa sústrediť na proces ich výberu (s. 86 – 87). Kritický čitateľ sa však pozastaví. Je to dostatočná záruka dobrých rozhodnutí, stability a zaistenia brzd protiváh?

Ukazuje sa, že navrhovaná paradigma stojí a padá na predpoklade kompetentnosti kolektívneho rozhodovania a morálky verejného úsudku tak, ako ho teoreticky rozvinuli velikáni

² Uvádzam autorov a autorky, na ktorých odkazuje aj Landemore v originálnom texte *Otvorenej demokracie* (2020). V prípade, ak by išlo o zdroj, ktorý nie je spomenutý v recenzovanej knihe, ale je mojím vlastným doplnením textu, čitateľa na to budú upozornení.

³ Na opísanie takého ideálu využíva konceptualizáciu podľa Manina (1997), ktorú dopĺňa princípmi Nadie Urbinati (2006). Pridáva aj prvok deliberácie, rozpracovaný v kontexte reprezentatívnej demokracie Habermasom (1996) a uvažuje aj o koncepte delegatívnej demokracie (známa aj ako *liquid democracy*, pozri napr. Tullock, 1967; Ford, 2018).

⁴ Pridané zdroje. Landemore ich nezmieňuje.

⁵ Taktiež dodatočne pridané zdroje.

Rawls (1993) a Habermas (1996).⁶ Náročnejším čitateľom by ale mohlo chýbať vyrovnanie sa s námietkami, ktoré vzniesol napr. Brower (1994), ktorý poukazuje na slabosti Rawlsových predpokladov o kvalite verejného úsudku, keďže je problematické ho už len abstrahovať z často protichodných a iracionálnych individuálnych úsudkov; alebo Enoch (2013), ktorý upozorňuje na subjektivnosť argumentov i hodnotení verejného úsudku.⁷

Ďalej, legitimita je riešená opakovanou autorizáciou reprezentatnov súhlasom jednoduchej väčšiny reprezentovaných (odmietajúc superväčšinové mechanizmy, s. 140 – 141, 175). Empiricky pozorovateľným a nevyriešeným problémom je ale skôr konkurencia legitimacy deliberatívnych orgánov a volených politikov alebo verejnej mienky. Uviesť možno prípad zamietnutia ľudového návrhu islandskej ústavy parlamentom, alebo neúspech referenda o občianskom návrhu volebného systému v Britskej Kolumbii (s. 117 – 121, 175).

Napokon Landemore diskutuje o zúčtovateľnosti, ktorá „*musí hrať dôležitú úlohu v holisitickom hodnotení akéhokoľvek inštitucionálneho dizajnu*“ (s. 98). Predpokladá diskurzívnu zúčtovateľnosť, teda „*povinnosť rozhodujúcich orgánov a reprezentantov produkovať vierohodné dôvody a argumenty*“ (s. 203). A odvoláva sa aj na psychológiu človeka. „*Česť a povinnosť alebo dokonca bratstvo a solidarita*“ majú v deliberácii zohrávať dôležitú úlohu (s. 204). Namietat' by sa dalo, že aj aktuálne systémy to predpokladajú, no v praxi sa to veľmi neodráža.

(Ne)konkrétne predstava otvorenej demokracie

Jadro knihy odhaľuje, že autorka svojou novou paradigmou v podstate opisuje reálny vývoj demokratických režimov, čo až následne teoreticky rozširuje. To ale nie je slabosťou publikácie, pretože ponúka kvalitné teoretické prepacovanie snáh (nielen) islandského⁸ ľudu praktizovať nové formy participácie a reprezentácie.

Landemore inšpirovaná novou demokratickou praxou zhrňa päť značne všeobecných princípov: participatívne práva, deliberácia, väčšinový princíp rozhodovania, demokratická reprezentácia a transparentnosť (6. kapitola).

„*Otvorenosť*“, ktorú Landemore myslí, je „*inkluzívna a vnímavá – na ľudí a nápady. Otvorenosť charakterizuje systém, ktorý vŕhne obyčajných ľudí dnu*“ (s. 13 – 14). To má nastať nahradením volených a menovaných reprezentantov najmä v exekutive a legislatíve bežnými obyvateľmi. Tieto občianske deliberatívne mini-zhromaždenia (*mini-publics*) majú nastavovať agendu, ale aj politicky rozhodovať. Formované by boli žrebovaním na princípe rotácie pomocou kvóty (*lottocratic representation*) a v menšej miere seba-výberom (*self-selected representation*).

⁶ Tu sa ukazuje prepojenie s jej prvou knihou *Democratic Reason* (2013), ale aj jej inou tvorbou, napr. Landemore (2012).

⁷ Zdroje nie sú spomenuté v publikácii.

⁸ Landemore uvádza viaceré príklady uskutočňovania prvkov otvorenej demokracie vo svete, napr. detailne čitateľov oboznamuje o Francúzskom konvente o klimatickej zmene, kde 150 náhodne (podľa kvóty) vybraných obyvateľov riešilo environmentálnu politiku; spomína tiež stálu radu s rotujúcim členstvom 29 náhodne vybraných občanov v germanofónnom regióne Belgicka (s. 91); informuje o využívanej forme občianskej iniciatívy vo Švajčiarsku (*citizen's initiative*) alebo vyhlásení referenda (*right of referral*) (s. 136); alebo o s voľbami súvisiacom občianskom deliberatívnom orgáne v americkom štáte Oregon (s. 140) a viacerých ďalších (pozri s. 152).

Môžu byť doplnené aj volenými zástupcami, napr. kandidujúcimi odborníkmi v konkrétnych oblastiach. Otvorenosť dotvárajú častejšie referendá a jeho obdoby (*citizen's initiative* alebo *right of referral*, s. 149 – 151) alebo možnosť pozorovať (v rámci transparentného procesu) a pripomenovať tvorbu politiky (*crowdsourcing*, s. 161 – 162).

V rámci praxi otvorenej demokracie sa však vynárajú ďalšie nejasnosti: 1) Nový systém nepočíta s politickými stranami, iba *ad hoc* skupinami názorovo blízkych ľudí. No ako prevencia vzniku strán je uvedená len častá rotácia. Jednak je otázna jej efektivita, a jednak by mohla súčasne spôsobovať diskontinuitu politických rozhodnutí, čo je, pravda, zatiaľ neoverené.

2) Doterajšie mini-zhromaždenia boli poverené riešiť iba vybraný politický problém (napr. vo Francúzsku klimatická zmena a na Islande formovanie ústavy). Landemore paradigmou otvorenej demokracie opúšťa pevnú pôdu deskripcie a ponúka teoretický model, kde je celá politická agenda ponechaná v rukách ľudových mini-zhromaždení, čo je skutočne veľký krok do sveta demokratickej fantázie.

3) Ďalej priznáva, že problematike tranzície sa veľa nevenuje, čo zdôvodňuje diverzitou počiatočných pozícií štátov, ale aj firiem či virtuálnych sietí, ktoré by mohli smerovať k deliberatívnejmu rozhodovaniu. Odvoláva sa na Gastila a Wrighta (2019), ktorí navrhujú zriadenie najprv menších autonómnych deliberatívnych orgánov zameraných na konkrétne politiky, ktoré by mali „*pomaly a postupne*“ preberať celú politickú agendu (s. 207).

Empirickým príkladom má byť Írsko, kde citlivé témy interrupcie a homosexuálnych manželstiev vyriešili deliberatívne orgány a následne boli podporené v referende. Treba však podotknúť, že aj napriek tomuto úspechu deliberácie (na rozdiel od iných spomenutých pokusov) Írsko zostáva reprezentatívnou demokraciou. To vzbudzuje pochybnosti o prirodzenosti a pravdepodobnosti tranzície k otvorenej demokracii.

4) Napokon autorka priznáva, že jej paradigma je postavená na západnej predstave politiky, ba konkrétne islandskej (s. 22, 180 – 182). Otvorenú demokraciu ale aj tak označuje za univerzálny systém, schopný vyrovnávať sa s veľkosťou a heterogenitou krajiny (kap. 8). Priam míľovým krokom sa tak od nedoriešenej tranzície v závere knihy dostáva ku globalizácii tohto režimu a argumentuje jeho využiteľnosťou vo svete virtuálnych politických režimov budúcnosti. Obe myšlienky sú nepochybne zaujímavé, no v záverečnej kapitole vzbudzujú skôr nezodpovedané otázky a zaiste by si zaslúžili aspoň osobitnú kapitolu.⁹ (Oxford University, 2020)

Záverečná reflexia

Landemore otvorená demokracia vychádza zo silných a slabých stránok aténskej a dnešnej reprezentatívnej demokracie. Svoju demokraciu 3.0 konceptuálne stavia na deliberatívnej a delegatívnej demokracii a potenciálnu štruktúru ilustruje na príklade ľudového konštituovania islandskej ústavy. A hoci je navrhovaný režim fungujúci výhradne v medziach deliberatívnych orgánov skôr futuristická vízia, nateraz dáva priestor užitočnej reflexii demokratickej praxe.

⁹ V kolokviu s profesormi Mathom a Briggom Landemore čiastočne zodpovedá na možnosti otvorenej demokracie v čase umelej inteligencie.

Uved'me krátky príklad Slovenskej republiky, ktorá je v európskom prostredí, a osobitne vo Vyšehradskej štvorke, pod vplyvom rôznych demokratických tradícií. Kým maďarská ústava priame hlasovanie stavia skôr do úzadia a česká kladie dôraz výhradne na vôľu väčšiny vo voľbách, slovenská, podobne ako poľská, už počíta s alternatívami priamej moci ľudu (napr. referendum) (Komaromi 2015:55 – 56). No nedáva priestor na ambicióznejšie „otváranie“ demokracie.

V praxi sa však vyskytujú praktiky, slovami Landemore, vtáhujuce „viac ľudí dnu“ (s. 170). Ako príklad môže poslúžiť nedávny prípad internetového hlasovania o prioritách volebného programu politickej strany.¹⁰ Možno zmieniť aj aktivity konzervatívneho spektra spoločnosti (napr. Citizen Go alebo Aliancie za rodinu) s množstvom iniciatív a petícií či celoštátne (neúspešné) referendum. Trochu iným príkladom je Paralelná polis, virtuálna komunita experimentujúca v oblasti riešenia spoločenských a ekonomických problémov pomocou decentralizácie, blockchainu a kryptomien.¹¹

Na príkladoch, ktoré rozsah a zámer tohto príspevku dovoľuje uviesť, možno vidieť variácie ciest participácie, akými chce aj Landemore riešiť neduhy reprezentatívnej demokracie. V kontexte slovenskej politiky by sme tak mohli zväžiť riešenie napr. problému extrémizmu v Národnej rade či narastajúceho populizmu práve inštitucionalizovanou občianskou deliberáciou. Otázkou zostáva, či by takéto riešenie uspelo, lebo sa ukazuje byť výzvou aj pre vyspelejšie demokracie bez socialistickej minulosti.

Na záver možno konštatovať, že hoci otvorená demokracia nateraz zostáva skôr teoretickým konceptom a nie vhodným univerzálnym riešením krízy reprezentatívnej demokracie, autorke nemožno uprieť zásluhy za veľmi kompetentné poukázanie na empirické prípady nových foriem participácie a reprezentácie vo svete, ktoré ďalej zaujímavo a odvážne rozvíja a dáva priestor úvahe o revidovaní demokracie v jednotlivých štátoch, Slovensko nevynímajúc.

Monika Michalcová

Literatúra

- ALTMAN, David. (2010). *Direct democracy worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press. Online ISBN 9780511933950 DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511933950>
- BROWER, Bruce W. (1994). The limits of public reason. *The Journal of Philosophy*, 91(1), s. 5 – 26. DOI: <https://doi.org/10.2307/2940948>
- ENOCH, David. (2013). The disorder of public reason. *Ethics*, 124(1), s. 141 – 176. DOI: <https://doi.org/10.1086/671386>
- FORD, Bryan. (2018). *Delegative Democracy*. *Unpublished paper*. Dostupné na internete [cit. 10.1.2021]: <https://bford.info/deleg/deleg.pdf>
- GASTIL, John. – WRIGHT, Eric. O. (2019). *Legislature by Lot: Transformative Designs for Deliberative Governance*. London: Verso. ISBN-13: 9781788736084.
- HABERMAS, Jürgen. (1996). *Between Facts and Norms*. Cambridge MA: MIT Press. ISBN-13: 9780745620114.
- HELD, David. (2006). *Models of Democracy*. Third ed. Cambridge: Polity Press. ISBN-13: 978-0804754729.
- KOMAROMI, Laszlo. (2015). Participatory democracy: International and European tendencies, constitutional frame-

¹⁰ Webová stránka hlasovania o programe strany Obyčajný ľudia a nezávislé osobnosti: <https://rozhodni.obycajniludia.sk/> [Cit. Január 2021].

¹¹ Webová stránka Paralelnej polis: <https://paralelnapolis.sk/> [Cit. Január 2021].

- work in Visegrad countries, Hungarian instruments and experiences. *Iustum Aequum Salutare*, 11, s. 51 – 66. Dostupné na internete [cit. 10.1.2021]: <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20153sz/03.pdf>
- LANDEMORE, Hélène. (2012). The Mechanisms of Collective Intelligence in Politics. In: LANDEMORE, Hélène – ELSTER John, ed. *Collective wisdom: Principles and mechanisms*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 251 – 289. ISBN-13: 9781107010338, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511846427>
- LANDEMORE, Hélène. (2013). *Democratic Reason*. Princeton: Princeton University Press. ISBN-13: 9780691176390, DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400845538>
- LANDEMORE, Hélène. (2020). *Open Democracy*. Princeton: Princeton University Press. ISBN-13: 9780691181998, DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv10crczs>
- MAIER, Peter. (2013). *Ruling the Void: The Hollowing-Out of Western Democracy*. New York: Verso. ISBN-13: 978-1844673247.
- MANIN, Bernard. (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN-13: 978-0521458917, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511659935>
- MUTZ, Diana. (2006). *Hearing the Other Side: Deliberative versus Participatory Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN-13: 9780511617201, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511617201>
- NEBLO, Michel. A. – ESTERLING, Kevin. M. – LAZER David M. J. (2018). *Politics with the people: Building a directly representative democracy*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN-13: 9781316338179, DOI: <https://doi.org/10.1017/9781316338179>
- Oxford univerzity. (2020). *Ethics in AI Live Event: Open Democracy in the Age of AI*. November 13, 2020. Dostupné na internete [cit.5.1.2021]: <https://www.helenelandemore.com/talks>
- PATEMAN, Carole. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN-13: 9780511720444 DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444>
- PATEMAN, Carole. (2012). Participatory democracy revisited. *Perspectives on politics*, 10(1), s. 7 – 19. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S1537592711004877>
- RAHFELD, Andrew. (2006). Towards a General Theory of Political Representation. *Journal of Politics*, 68(1), s. 1 – 21. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2508.2006.00365.x>
- RAWLS, John. (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press. ISBN-13: 978-0231130882
- TORMEY, Simon. (2015). *The End of Representative Politics*. Cambridge: Polity Press. ISBN-13: 9780745681962
- TULLOCK, Gordon. (1967). *Towards a Mathematics of Politics*. Ann Arbor: University of Michigan Press. ISBN-13: 9780472061877, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1813-6982.1968.tb02289.x>
- URBINATI, Nadia. (2006). *Representative Democracy: Principles and Genealogy*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN-13: 978-0226842790, DOI: <https://doi.org/10.1017/S153759270707096X>
- URBINATI, Nadia. (2011). The future of representative democracy. In: *Representative democracy and its critics*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 23 – 49. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511770883.002>
- VELIKANOV, Cyril. (2012). *Mass Online Deliberation: Requirements, Metrics, Tools and Procedures*. Working paper, Dostupné na internete [cit. 10.1.2021]: http://www.academia.edu/download/37362933/Mass_Online_Deliberation_Jan_2012_version.doc
- WAMPLER, Bryan. (2012). Participation, representation, and social justice: Using participatory governance to transform representative democracy. *Polity*, 44(4), s. 666 – 682. DOI: <http://dx.doi.org/10.1057/pol.2012.21>
- WARREN, Mark. (2013). Citizen Representatives. In: NAGEL, Jack H. – SMITH, Rogers M. ed. *Representation: Elections and Beyond*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, s. 269 – 294. ISBN-13: 9780812245141, DOI: <https://doi.org/10.9783/9780812208177>